

“באה תורה לעשות מענטש [בן אדם]”

על הבחירה ברבקה

הר' ייץ גרינברג ygreenberg@hadar.org

פרשת חיי שרה תשפ"א

פרשת חיי שרה כוללת את מקטע העלילה הגדול ביותר בחמישה חומשי תורה: הסיפור על אליעזר¹, עבד אברהם, שיוצא לחפש כלה ליצחק. המיועדת היא אישה שמוצאה (משפחתו של אברהם) ותרבותה (התבדלות מפני התרבות הכנענית המקומית) תואמים את הדרישה ליצירת הדור הבא של שומרי הברית באמצעות האם השנייה של בני ישראל.

התורה ידועה במנהגה לקמץ במילים ואף להסתפק לעתים בהסברים לקוניים להלכות ומצוות. מה טעם מצאה, אם כן, בתיאור המתפרס על פני 67 פסוקים ואף כולל חזרה על סיפור המפגש בין אליעזר לרבקה – הפעם מפיו של אליעזר - שקהל הקוראים נחשף אליו ממילא בזמן אמת?

הד של אירוניה נשמע באחד המדרשים המתרצים את החזרתיות הארוכה ורחבת ההיקף של הטקסט המקראי. מסתבר ש"יפה שיחתן של עבדי אבות מתורתן של בנים" (מדרש רבה פרק נ"ח) בעוד ש"הלכות שבת... [הן] כהררין התלווים בשערה" (בבלי חגיגה י עמוד א) ו"יש בהן מקרא מועט והלכות מרובות" (בבלי, חגיגה, י עמוד א), כלומר – גם את הקורפוס העצום של הלכות שבת לומדים לעיתים רק מתוך רמזים קלים בטקסט המקראי, אותיות או מילים שצריך לחלץ מהן את ההנחיות וההוראות.

¹ אף כי שמו אינו מוזכר בפסקה זו, הפרשנות המסורתית מזהה אותו עם עבדו של אברהם "דמשק אליעזר" (בראשית ט"ו; 2).

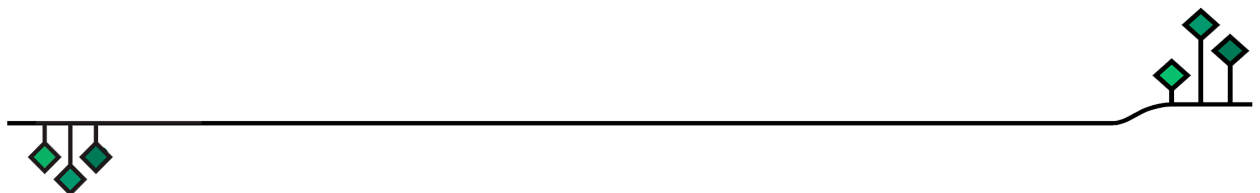
אז מה הרעיון של החזרה הארוכה על תוכן שכבר הופיע?

הפתרון מצוי בתשובה לשאלה אחרת: מהי מטרת-העל של התורה כשהיא מוסרת לנו טקסט מלא מורכבות המכיל בערבוביה הלכות, ציוויים, מוסדות, היסטוריה ונרטיבים אישיים?

במאה ה-19 שאל רבי ישראל מסלנט את אותה השאלה. הרב סלנטר ייסד את **תנועת המוסר** ששאפה לחדש את היהדות מבפנים על בסיס מסורת המוסר, תורה עתיקה ששורשיה בתקופת המקרא, אשר מתמקדת בעבודה על פיתוח מידותיו של האדם ומנגנון המוסריות שלו. מסורת זו שמה דגש על השלכותיה האישיות של התורה, משמעותן הרוחנית ורוחם של מינהגי היהדות והחשיבות שבהפנמת מערכת היחסים האישית עם אלוהים והערכים שהתורה מטיפה להם.

רבי ישראל מסלנט החזיק בדעה שמטרתה העיקרית של התורה היא יצירת האדם האידיאלי. "באה תורה לעשות מענטש [בן אדם]", אומר הרב באחד מהיגדיו המוכרים יותר, ועומד על כך שהתורה לא שואפת לחנך לקיום מצוות - חרף חשיבותן הרבה, וכי לא מספיק לקנות בקיאות במאגר העצום של ספרות חז"ל. זאת משום שהתורה מבקשת לייצר אקולוגיה אנושית - בן אדם שיצמח מתוך תשתית עשירה המכילה תערובת של סיפור, נרטיב, מנהגים, נסיון, כללים ויצירת קהילה. יהיה זה בן אדם טוב: מוסרי ואכפתי שאינו מונע מתוך רצון אישי לבלוט אלא משאיפה להיטיב לאחרים ולסייע להם. לאותו אדם יהיה קשר עם אלוהים ולכן יתאפיין בתכונות של צניעות ומודעות למגבלותיו; אותה בת אדם תפעל מתוך פנימיותה, תהיה מחוברת לאנשים אך לא תוותר על עקרונות או ערכים בתמורה להערכה חיצונית. סיפורי התורה, ציווייה, תבונתה, הוראותיה ודרכי החיים שלה – כל אלה נוצרו כדי להצמיח בן אדם טוב המכבד את אלוהים, את בני האדם ואת החיים עצמם.

לרבי ישראל מסלנט ותלמידיו סיפור העלילה של רבקה לא קשה כלל, אלא מובן מאליו ומדויק. מה צריך אליעזר לחפש באישה שאמורה להוות דוגמה אישית למסרים של הברית? אילו תכונות יאפשרו לה להפיץ אותם ולהשפיע על המשכיות השרשרת עד להשגת תיקון עולם? התשובה איננה יופי חיצוני, אוצרות קורח או ייחוס

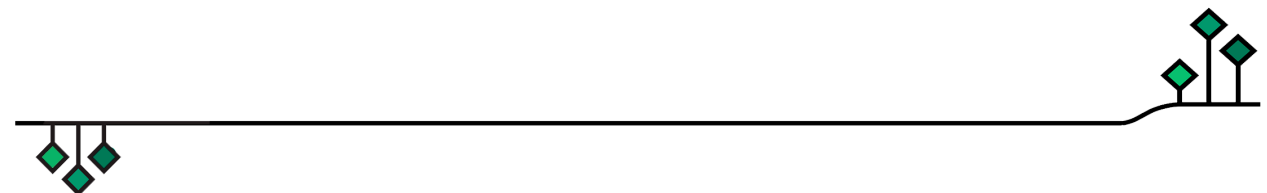
ואפילו לא אוריינות או רמת אדיקות. התכונות המרכזיות שיש לחפש הן טוב לב ואכפתיות, והמידות הללו כל כך מוטבעות ברבקה שהיא מגיבה מיד לבקשה של הזר הצמא למים. אף על פי שנאלצה לעבוד קשה כדי להגיע לכמות מספקת של מים, היא מתנדבת מיד לשאוב מים שוב ושוב ואף להשקות את הגמלים והצאן. בתיאור החוזר של אליעזר שבו נחשפים שיקוליו והרהוריו, התורה מבהירה היטב נקודה זו.

ישנן פרשנויות המבקרות את יכולת השיפוט של אליעזר: הוא הלא ידע כמה חשוב לאברהם הרקע המשפחתי של הכלה המיועדת ובכל זאת לא טרח לבדוק אותו. איך ידע שהזרה לא תתגלה כאישה יהירה או אשת חברה שאפתנית, ורק באופן שרירותי או בקפריזה עשתה הטובה הזאת? אין ספק שצריך לעשות בדיקת רקע, אך היות שהתורה היא ברית של **חסד** – אהבה, אכפתיות, סולידריות אנושית ושאיפה לחיות בעולם טוב יותר, אליעזר ניחש נכון את סדר העדיפויות. אופי חזק השזור בטוב לב, אכפתיות ונדיבות הם הסימן העיקרי לכך שהאישה מתאימה להיות אם הברית.

הרבי מסלנט טוען שהיהפכות *למענטש* לא מגיעה בדרך מקרה מתוך לימוד תורה וקיום מצוות, והוא מציע לתלמידיו לקבוע עיתים לשהות עצמית ולצבירת כוחות שיהיו לעזר בעבודה הפנימית ובהפנמת ערכי התורה והמצוות. קריאה בסיפורי התורה, ניתוחם והסקת מסקנות הם חיוניים לא פחות מרכישת בקיאות בספרות ההלכה. הרב מצטט את האמירה הידועה "מעשי אבות סימן לבנים" וטוען שמעשיהם וחוויותיהם של אבותינו ואמותינו, כפי שהם מתוארים בטקסט המקראי, מכוונים להנחייה ולהצבת תמרורים לצאצאיהם (כדי שיחיו חיים טובים).² יש לחקור את הדמויות המקראיות והתלמודיות כמודלים לחיקוי ובכלל זה ללמוד גם מטעויותיהן.

סלנטר ותלמידיו הציעו שיטות ייחודיות לפיתוח עצמי. הם יצרו רשימה של תכונות וערכים הנדרשים לאדם טוב, כגון טוב לב ואחריות כלפי האחר, סבלנות, שלווה נפש, ביקורת עצמית, התמדה ורדיפה פעילה אחר הטוב. יש שהתרכזו בתכונה אחת בשבוע ועשו מאמץ לתעד את הפעמים בהן הופיע אותו הערך ואת האופן שבו התנהגותם תאמה את המטרה. אחרים ייצרו מעגלים קטנים של חברים העורכים זה לזה משוב על תכונות וערכים. המסר הוא שצריך לגייס מודעות ולהשקיע מאמץ כדי להיות בן אדם טוב, גם אם עומדת מאחוריך

² ור' בראשית רבה פרק מ"ח: "אתה סימן לבניך".

מסורת טובה וחזקה. לעומת זאת, בהיעדר אותו מאמץ, אפשר לשמור מצוות באדיקות ולהיות בקיא במקורות ועדיין ייפקדו מאותו אדם טוב לב, הגינות או דאגה לאחר.³

סלנטר טוען בתוקף ששווה לעשות מאמץ לאורך כל החיים כדי להפוך להיות אדם טוב יותר וכי צריך לשאוף לחנך לכך את כל חברי הקהילה, וגם אם לא נצליח להביא אחרים לרמה זו, נצא נשכרים בשיפור עצמי ולו הקטן ביותר.

אם דמויותיהם של רבקה, משה ורות משמשים לנו מודל לחיקוי, הרי שאנו מבינים את שאיפתה העיקרית של התורה: יצירת מענטש, או כפי שהגדיר זאת הרבי מסלנט בהזדמנות אחרת: "אומרים שהמהר"ל מפראג יצר גולם מגוש של חומר להצלת העם היהודי. אין ספק שיצירה זו היא פלא גדול, אך פי כמה גדול הפלא של לקחת בן אדם – בשר ודם, מוגבל ביכולותיו ובעל תכונות אנושיות מעורבות – ולעשות ממנו מענטש".⁴

³ על הרבי מסלנט ר' עמנואל אטקס, ר' ישראל מסלנט וראשיתה של תנועת המוסר (תשמ"ב). דב כ"ץ כתב בהרחבה על תנועת המוסר (תנועת המוסר, כרך א') הגם שהוא הגיוגרפי במידה מסוימת. בישראל ישנן ישיבות מוסר ומורים גדולים לתורת המוסר. גם בארה"ב התפתחה בשנים האחרונות קבוצה העומלת על החייאת תנועת המוסר והתאמתה לזמננו. ר' אירה פ. סטון, *A Responsible Life: The Spiritual Path of Mussar* (2013); ד"ר אלן מוריניס, *Everyday Holiness: The Jewish Spiritual Path of Mussar*, הרב דוד יפה, *Changing the World from the Inside Out: A Jewish Approach* (2008); וג'סטין פינס justinpines@gmail.com (2016 *to Personal and Social Change*), 129.

⁴ אפרים זייטשיק, ספר המאורות הגדולים עמ' 129.

